

Aktualny stan populacji *Rhynchospora fusca* (L.) W.T. Aiton na Bielawskim Błocie (Pobrzeże Kaszubskie)

The contemporary state of *Rhynchospora fusca* (L.) W.T. Aiton population on the “Bielawskie Błoto” peat bog (Kaszubskie Coastal Region)

AGNIESZKA BUDYŚ

A. Budyś, Katedra Taksonomii Roślin i Ochrony Przyrody, Uniwersytet Gdański,
Al. Legionów 9, 80-441 Gdańsk; e-mail: agnieszkabudys@poczta.onet.pl

ABSTRACT: The paper deals with historical and contemporary localities of *Rhynchospora fusca* on the “Bielawskie Błoto” peat bog (northern Poland). The present-day population is characterized considering its size, habitat and potential threats for future existence.

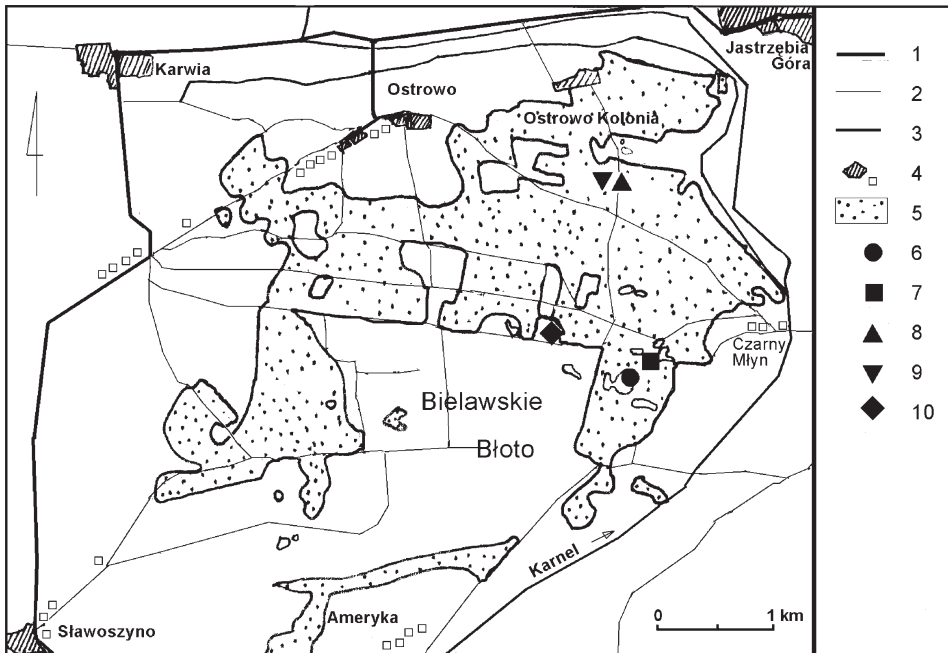
KEY WORDS: *Rhynchospora fusca*, an amphi-atlantic species, “Bielawskie Błoto” peat bog, Kaszubskie Coastal Region

Przygielka brunatna *Rhynchospora fusca* jest w Polsce gatunkiem bardzo rzadkim, występującym poza granicą swojego zwartego zasięgu. Pod względem fitogeograficznym reprezentuje element atlantycki o amfiatlantyckim typie rozmieszczenia (Hulten 1958, Meusel i in. 1965). W kraju notowana była łącznie na ponad 60 stanowiskach, z których za aktualne można uznać około 20 (Herbichowa 2001). W skali ogólnopolskiej gatunek ten został uznany za wymierający (kategoria EN) (Herbichowa 2001); na Pomorzu Zachodnim także za wymierający (Żukowski, Jackowiak 1995).

R. fusca preferuje wilgotne i kwaśne gleby piaszczysto-torfowe i torfowe o pH 4–5. Występuje na torfowiskach wysokich i przejściowych, w zagłębieniach międzywymowych, na obrzeżach skąpożywnych jezior, piaszczystych wrzosowiskach, zabagnionych łączkach śródleśnych, gdzie nierzadko jest dominującym lub współdominującym składnikiem fitocenoz (Herbichowa 1979).

Jednym ze stanowisk przygielki brunatnej na Pomorzu, podawanym przez wielu autorów, było Bielawskie Błoto wraz z przylegającą do niego Kępą Ostrowską (Abromeit 1898–1903, Herweg 1914, Kulesza 1922, Czubiński i in. 1954, Herbi-

chowa 1972). Na początku XX wieku gatunek ten występował licznie w całej północno-wschodniej części torfowiska, natomiast późniejsze badania wykazywały, że lokalna populacja nie tylko radykalnie zmniejsza się, lecz równocześnie przemieszcza w obręb omawianego terenu (ryc. 1). W latach pięćdziesiątych obserwowano przygielkę jedynie w trzech miejscach: na brzegu jednego z większych jeziorok Bielawskiego Błota oraz na dwóch śródleśnych łączkach w obręb Kępy Ostrowskiej (Czubiński i in. 1954). Dwadzieścia lat później (Herbichowa 1972) znaleziono nowe, nieliczne skupienie przygielki na północnym krańcu omawianego torfowiska, w wilgotnym zagłębieniu w pobliżu drogi przeciwpożarowej, natomiast nie rosła już ona w miejscu, które podawał Z. Czubiński (1954). W roku 1977 przygielka występowała tylko na dwóch z czterech wyżej wymienionych stanowisk; jej osobniki były nieliczne i wyłącznie płonne (M. Herbichowa, inf. ustna). W trakcie szczegółowych badań szaty roślinnej Bielawskiego Błota i jego najbliższego otoczenia w latach 1984–1985 gatunku nie stwierdzono i wszystkie lokalne

Ryc. 1. Historyczne i współczesne występowanie *Rhynchospora fusca* na Bielawskim Błocie i Kępie Ostrowskiej

1 – szosy, 2 – drogi gruntowe, 3 – kanały, 4 – zabudowania, 5 – las, 6 – stanowisko *R. fusca* stwierdzone w 2000 roku, 7–10 – historyczne stanowiska *R. fusca* notowane przez: 7 – Czubińskiego i in. 1954, 8 – Czubińskiego i in. 1954, Herbichową 1972, 9 – Czubińskiego i in. 1954, Herbichową 1972, 10 – Herbichową 1972

Fig. 1. Historical and contemporary distribution of *Rhynchospora fusca* on the “Bielawskie Błoto” peat bog and Ostrowo diluvial hummock

1 – roads, 2 – ground tracks, 3 – canals, 4 – buildings, 5 – forest, 6 – locality of *R. fusca* found in 2000, 7–10 – historical localities of *R. fusca*, quoted by: 7 – Czubiński et al. 1954, 8 – Czubiński et al. 1954, Herbichowa 1972, 9 – Czubiński et al. 1954, Herbichowa 1972, 10 – Herbichowa 1972

stanowiska *R. fusca* uznano za historyczne (Machnikowski i in. 1985, Herbichowa 1988).

Bezpośrednimi przyczynami ustąpienia przygiełki brunatnej z tego terenu było zniszczenie odpowiednich dla niej siedlisk w obrębie Kępy Ostrowskiej i w pobliżu drogi przeciwpożarowej wskutek przeorania terenu i posadzenia sosny oraz w wyniku pożarów, które kilkakrotnie niszczyły pokrywę roślinną i przynajmniej częściowo pokrywę glebową. Pośrednio zanik *R. fusca* mógł być spowodowany przez zmianę typu fitocenozy brzegu jeziora na północno-wschodnim krańcu Bielawskiego Błota (stanowisko Czubińskiego z 1954 r.). Obecnie jest ona zdominowana przez wysokie byliny z rodziny *Cyperaceae*, a warstwa mszysta, utworzona z torfowców, jest zwarta i gruba.

W lipcu 2000 r. w trakcie badań nad aktualną florą Bielawskiego Błota stwierdzono ponowną obecność *R. fusca* na tym terenie, na nie notowanym dotychczas miejscu w północno-wschodniej części torfowiska (ryc. 1). Przygiełka rośnie tu na odsłoniętym litoralu wysychającego jeziora, na wilgotnym piasku pokrytym około 5-milimetrową warstwą organiczną (pH 4,8). Siedlisko to jest okresowo podtapiane. Populacja tworzy kilka dużych skupień, zajmujących łącznie powierzchnię około 300 m². Lokalnie przygiełce towarzyszą *Molinia caerulea* i *Eriophorum angustifolium*, pojedynczo zaś spotyka się *Carex nigra*, *Juncus bulbosus* i *Erica tetralix*. W jednym z płatów dość licznie występują młode osobniki *Pinus sylvestris*. Warstwę mszystą, której pokrywanie wynosi 70–95%, buduje *Sphagnum cuspidatum*. Płat roślinności z udziałem *R. fusca* graniczy od północy z pasem wilgotnego wrzosowiska z *Erica tetralix*, od południa i zachodu z okresowo podtapianymi fitocenozami budowanymi przez *Molinia caerulea*, *Eriophorum angustifolium*, *Juncus bulbosus* i *J. filiformis*, zaś od wschodu ze skąpogatunkowym nasadzeniem sosnowym.

Sposób pojawienia się obecnej populacji *R. fusca* na nowym stanowisku w obrębie Bielawskiego Błota jest kwestią otwartą. Z całą pewnością przygiełka nie występowała w tym miejscu w okresie ostatnich kilkudziesięciu lat, zaś w jego najbliższym sąsiedztwie była obserwowana ostatnio ponad 20 lat temu. Wydaje się niemożliwe, by zdołała się ona odnowić z banku nasion w glebie, które musiałyby zachować zdolność kiełkowania przez ok. 80 lat (tj. od początku XX w., kiedy według danych literaturowych gatunek ten mógł tu rosnąć). Jako najbardziej prawdopodobny można przyjąć zoochoryczny transport nasion z najbliższego współczesnego stanowiska – z oddalonej o ok. 20 km na zachód Białogóry, gdzie *R. fusca* rośnie bardzo licznie w wilgotnych obniżeniach międzywymowych (Herbichowa 1979, Mejer, Orzolek 1999). Za takim przypuszczeniem przemawia fakt, że zarówno Białogóra, jak i Bielawskie Błoto są chętnie odwiedzane przez ptaki wędrowne (np. żurawie) w czasie ich przelotów.

Omawiane stanowisko *R. fusca* zlokalizowane jest na terenie zatwierdzonego w 1999 r. rezerwatu „Bielawa”. Aktualnie populacja przygiełki brunatnej na Bielawskim Błocie znajduje się w bardzo dobrej kondycji, jest dominującym składnikiem fitocenozy, a większość osobników kwitnie i owocuje. Świadczy to o tym, że istniejące warunki siedliskowe i fitocenotyczne są optymalne dla gatunku. Potencjalnym zagrożeniem dla trwania jego populacji byłaby przede wszystkim dalsza eks-

pansja sosny lub obniżenie poziomu wód gruntowych. Przeciwdziałanie takim ewentualnym zmianom powinno być wpisane w plan ochrony rezerwatu „Biela-wa”. Badania florystyczne przeprowadzone w 2000 roku na jego terenie dowodzą, że obiekt ten mimo licznych zmian w biotopach i roślinności jest nadal cenny przyrodniczo, a mozaika utrzymujących się tu siedlisk stwarza ciągłe możliwości rozwoju rzadkim i ginącym gatunkom roślin.

*Praca zrealizowana
w ramach projektu badawczego finansowanego przez
Komitet Badań Naukowych (grant nr 6 P04F 044 19).*

Summary

Rhynchospora fusca, an amphi-Atlantic species, is very rare in Poland. At present, it occurs on about 30 localities concentrated in north-western, western and south-eastern parts of the country. In the past, the species was reported from the Pomerania, among others – from the “Bielawskie Błoto” peat bog and from the adjacent area “Kępa Ostrowska”. In the beginning of the XXth century, *R. fusca* occurred there abundantly, but subsequent research revealed distinct reduction of the number of its localities and finally, in the 80ties, the local population of the species was recognized to be extinct. In 2000, *R. fusca* appeared again within this area, on a new locality in the north-eastern part of the peat bog. It grows here in exposed littoral of a lake, in a periodically flooded place, on acid (pH = 4.8), sandy sediment covered with thin organic layer. The population of the species occupies an area of about 45 m² and individuals are in good conditions; most of them bloom and fruit.

Literatura

- ABROMEIT J. 1898–1903. Flora von Ost- und Westpreussen. – Berlin-Königsberg, 1248 ss.
- CZUBIŃSKI Z., BORÓWKO Z., FILIPISZYNOWA M., KRAWIECOWA A., OŁTUSZEWSKI W., SZWEYKOWSKI J., TOBOLEWSKI Z. 1954. Bielawskie Błoto – ginące torfowisko atlantyckie Pomorza. – Ochr. Przyr. 22: 67–159.
- HERBICHOWA M. 1972. Co pozostało z atlantyckiego torfowiska Bielawskie Błoto? – Chrońmy Przyr. Ojcz. 4: 30–38.
- HERBICHOWA M. 1979. Roślinność atlantyckich torfowisk Pobrzeża Kaszubskiego. – GTN, Acta Biol. Med. 5: 1–50.
- HERBICHOWA M. 1988. *Rhynchospora fusca* (L.) Ait. – W: JASIEWICZ A. (red.). Materiały do poznania gatunków rzadkich i zagrożonych Polski. Cz. I. Fragm. Flor. Geobot. 33.3–4: 473–482.
- HERBICHOWA M. 2001. *Rhynchospora fusca* (L.) Aiton fil. Przygiełka brunatna – W: KAŻMIERZAKOWA R., ZARZYCKI K. (red.). Polska Czerwona Księga Roślin. Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN, Kraków, s. 485–486.
- HERWEG O. 1914. Flora der Kreise Neustadt und Putzig in Westpreussen. – Ber. Westpr. Bot.-Zool. Ver. Danzig 37: 85–331.

- HULTEN E. 1985. The amphiatlantic plants and their phytogeographical connections. – Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens Handlingar, Fjörde Serien. Stockholm, Almqvist and Wiksell, s. 57.
- KULESZA W. 1922. Zagrożone wrzosowisko nadmorskie. – Ochr. Przyr. 2: 41–45.
- MACHNIKOWSKI M., ANGIEL M., BŁASZKOWSKA B., KNAPIK A., GROMADZKI M., PRZYSTUPA B. 1985. Opracowanie przyrodnicze i koncepcja ochrony Bielawskich Błot. – Mscr. Instytut Kształtowania Środowiska, Oddział w Gdańsku. Pracownia Ekosystemów Nadmorskich, Gdańsk.
- MEJER E., ORZOŁEK M. 1999. Stan zachowania wybranych gatunków roślin naczyniowych w zagłębieniach międzywydmowych w Białogórze (Pobrzeże Kaszubskie). – Mscr. Praca magisterska wykonana w Katedrze Ekologii Roślin i Ochrony Przyrody Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- MEUSEL H. i in. 1965. Vergleichende Chorologie der zentraleuropaischen Flora. I. – Gustav Fischer Verlag, Jena, s. 62–242.
- ŻUKOWSKI W., JACKOWIAK B. 1995. Ginące i zagrożone rośliny naczyniowe Pomorza Zachodniego i Wielkopolski. – Prace Zakł. Taksonomii Roślin UAM w Poznaniu 3: 141 ss. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.